

Investigar al batxillerat

La tutorització de treballs
de recerca de llengua
i literatura catalanes

Núria Alturo

Investigar al batxillerat

La tutorització de treballs
de recerca de llengua
i literatura catalanes

Núria Alturo

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

METODOLOGIA 21

Índex

PREÀMBUL	9
1. EL CONTEXT	13
1.1. El paper de la investigació a la secundària i el batxillerat	15
1.2. El currículum del batxillerat.....	15
1.3. La llengua i la literatura catalanes	17
1.4. La tipologia de treballs.....	22
1.5. La gestió del treball de recerca al centre	25
1.5.1. La formació en recerca del professorat	25
1.5.2. La formació sobre el treball de recerca als estudiants	25
1.5.3. El calendari.....	27
1.5.4. L'assignació de tutors.....	28
1.5.5. L'avaluació	29
1.6. Els recursos humans i materials	29
1.7. El tutor i l'estudiant.....	31
1.7.1. Què espera l'estudiant del tutor? Què ha de fer el tutor?.....	31
1.7.2. L'estudiant en el procés de recerca	32
1.7.2.1. <i>Dificultats i emocions durant les etapes inicials</i>	33
1.7.2.2. <i>Dificultats i emocions durant les etapes centrals</i>	34
1.7.2.3. <i>Dificultats i emocions durant les etapes finals</i>	35
1.7.3. Els perfils dels estudiants en la redacció del treball	36
1.8. L'avaluació	37
1.8.1. Avaluar, per a què?	37
1.8.2. Criteris d'avaluació	38
1.8.3. Avaluació formativa: inicial, durant el procés i al final	42
2. EL PROCÉS D'INVESTIGACIÓ	45
2.1. El procés d'investigació i el text (escrit o oral) que l'explica	47
2.2. Etapes del procés d'investigació	48
2.3. Com es comença	49
2.3.1. La motivació.....	50
2.3.2. El tema	51
2.3.3. La pregunta inicial.....	53
2.3.3.1. <i>Aprendre a fer-se preguntes</i>	54

2.3.3.2.	<i>Qualitats d'una bona pregunta inicial</i>	54
2.3.4.	<i>L'exploració</i>	56
2.3.4.1.	<i>Llegir per explorar, no per observar</i>	56
2.3.4.2.	<i>Dificultats en la lectura exploratòria</i>	59
2.3.4.3.	<i>L'entrevista exploratòria</i>	64
2.3.5.	<i>El punt de vista</i>	67
2.4.	La reflexió necessària	69
2.4.1.	<i>La construcció de conceptes</i>	70
2.4.1.1.	<i>El model conceptual</i>	70
2.4.1.2.	<i>Un model conceptual no és una taxonomia</i>	71
2.4.1.3.	<i>Els indicadors són importants</i>	72
2.4.2.	<i>La construcció d'hipòtesis</i>	74
2.4.2.1.	<i>Propietats que caracteritzen una hipòtesi</i>	75
2.4.2.2.	<i>Hipòtesis que no ho són</i>	78
2.4.2.3.	<i>Tots els treballs de recerca han de tenir hipòtesis?</i>	82
2.4.3.	<i>El model d'anàlisi és el marc teòric?</i>	83
2.5.	Mirar i remenar	85
2.5.1.	<i>L'observació</i>	85
2.5.1.1.	<i>Els instruments d'observació</i>	87
2.5.1.2.	<i>La provatura dels instruments d'observació</i>	87
2.5.1.3.	<i>La recollida de dades</i>	89
2.5.1.4.	<i>Planificació de l'observació en un treball de literatura</i>	89
2.5.2.	<i>L'anàlisi</i>	91
2.5.2.1.	<i>L'anàlisi estadística de dades</i>	92
2.5.2.2.	<i>L'anàlisi del contingut</i>	97
2.6.	Concloure	99
3.	L'ELABORACIÓ DE L'INFORME DE LA INVESTIGACIÓ	101
3.1.	Redacció i informe	103
3.2.	Accions que es realitzen	104
3.3.	Factors que hi intervenen	104
3.3.1.	<i>La funcionalitat de les modalitats del discurs acadèmic</i>	105
3.3.2.	<i>La redacció de continguts</i>	106
3.3.3.	<i>El gènere discursiu a què hem d'adaptar el text</i>	106
3.3.4.	<i>La multimodalitat de la comunicació</i>	107
3.3.5.	<i>La intertextualitat</i>	107
3.3.6.	<i>El treball cooperatiu</i>	110
3.3.7.	<i>La revisió</i>	111
3.3.8.	<i>L'edició</i>	111

CLOENDA.....	113
BIBLIOGRAFIA RECOMANADA	117
ANNEXOS.....	119
Annex 1. Recursos per a la recerca sobre la llengua i la literatura catalanes	121
Annex 2. Treballs de recerca de batxillerat	127

Preàmbul

Aquest llibre s'ha elaborat amb l'objectiu que pugui ser útil com a eina docent per a la formació de tutors de treballs de recerca de batxillerat en el context del màster de Formació del Professorat de Secundària Obligatoria i Batxillerat, Formació Professional i Ensenyament d'Idiomes.

El llibre s'adreça a tutors i futurs tutors de treballs de recerca de batxillerat, és a dir, a professors que acompanyen un o diversos estudiants durant el procés d'aprenentatge de les habilitats investigadores i de comunicació de la recerca, especialment els estudiants que opten per fer el treball en l'àmbit de la llengua i la literatura catalanes, tot i que la major part de les qüestions que es tracten són extrapolables a altres àmbits d'especialitat. No és un llibre adreçat a estudiants de batxillerat; per als estudiants pot ser útil la *Guia pràctica per fer un bon treball de recerca (TR) a batxillerat. #20 consells essencials*, de Max Turull, Amadeu Pons, Berta Roca, Rosa M. Satorras i Àgueda Vallès (2017, Universitat de Barcelona, Institut de Ciències de l'Educació).¹

El capítol 1 situa el treball de recerca de batxillerat en el context del currículum, de la recerca sobre la llengua i la literatura catalanes a la secundària i el batxillerat, de la gestió de la recerca als centres, dels agents que hi participen i de l'avaluació del procés i el resultat final. El capítol 2 exposa, en primer lloc, la diferència entre el procés de la investigació i l'elaboració del discurs (escrit, oral o multimodal) que l'explica. En aquest capítol es comenten els aspectes més rellevants de la fase inicial del procés d'investigació al batxillerat: la motivació, la selecció del tema, la proposta d'una pregunta de recerca, l'exploració del tema i l'adopció d'un punt de vista. Tot seguit, es tracta una fase important del procés, que implica un treball de reflexió difícil però necessari: la construcció d'un model d'anàlisi que porti l'estudiant a comprendre de manera clara i crítica els conceptes amb què està treballant, a definir indicadors que permetin observar-los i a formular hipòtesis adequades quan són necessàries. A més, es comenten les estratègies principals d'observació i d'anàlisi i l'elaboració de conclusions. El capítol 3 explica els diversos aspectes que intervenen en el procés d'elaboració dels informes escrit i oral de la investigació. L'objectiu d'aquest capítol no és ensenyar

1 Disponible a: <http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/114030>.

a elaborar aquests informes, sinó fer reflexionar sobre el paper dels diversos elements que intervenen en aquest procés. El volum es tanca amb una síntesi final i amb dos annexos. El primer annex conté recursos per a la recerca sobre la llengua i la literatura catalanes, que cada tutor haurà d'anar actualitzant d'acord amb les novetats que es van generant en aquest àmbit de recerca. El segon annex és una llista amb les dades bàsiques de 86 treballs de batxillerat de l'àmbit de la llengua i la literatura catalanes: autoria, data de presentació, títol i institut on es va presentar. Si cal, es fa constar que no es disposa d'alguna d'aquestes dades. Els exemples que incloc en les explicacions provenen d'aquests treballs.

Des del 2010, he tingut l'oportunitat d'ensenyar els principis bàsics de la tutorització de treballs de recerca de llengua i literatura catalanes en el context del màster de Formació del Professorat de la Universitat de Barcelona, en l'assignatura Metodologia de la Recerca Científica Aplicada a la Llengua i a la Literatura Catalanes, primer juntament amb el professor Lluís Cifuentes (a qui dec una part de la informació continguda en aquest llibre) i més tard com a única responsable de l'assignatura. Aquesta oportunitat se'm va oferir, d'una banda, pels meus antecedents com a professora agregada de llengua i literatura catalanes, durant sis anys, a l'institut de batxillerat Baix Penedès del Vendrell i, d'altra banda, per la meva formació investigadora en l'àmbit universitari. Bona part del que es recull en aquest manual és el fruit d'aquests nou anys de docència; de l'observació reflexiva, a l'aula, d'un bon nombre de treballs reals de batxillerat, bons i no tan bons, alguns aportats pels mateixos estudiants del màster (propis o cedits per altres persones); de la voluntat de millora docent; de la necessària reformulació i millora de formes i continguts en cada curs acadèmic, i de les discussions sobre aspectes de metodologia de la recerca amb col·legues i alumnes en altres contextos.

També estic en deute amb els ponents i els més de quaranta professors de secundària i batxillerat que el 2017 van parlar de les seves experiències docents en una jornada sobre el treball de recerca de batxillerat organitzada pel Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya i la Universitat Internacional de Catalunya: «El treball de recerca: ciència o ficció?». Agraïxo especialment les aportacions de Carme Piqué, en resposta a una consulta que li vaig fer posteriorment. En aquesta jornada vaig poder escoltar, entre d'altres, María del Pilar Menoyo, amb qui comparteixo plenament la visió de la recerca i de qui vaig descobrir un llibre que fins llavors no coneixia i que recomano amb entusiasme: *Fer recerca a Secundària: un repte per a l'alumnat i per al professorat* (2014). En aquesta mateixa jornada vaig tenir l'oportunitat de compartir la meua experiència en la formació de tutors de treballs de recerca de batxillerat i d'escoltar preguntes i comentaris que em van ser molt útils.

Igualment, agraeixo al Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya que em convidés a tornar a presentar la meua experiència docent en el marc de les III Jornades de Llengua i Literatura: «Nous temps, nova gramàtica» (CDL, CESIRE i IEC, 10-11 de novembre de 2017). En aquesta segona jornada vaig poder conèixer alguns membres de l'equip del CESIRE (<http://xtec.gencat.cat/ca/innovacio/cesire/>), que em van facilitar l'accés a alguns treballs de recerca de batxillerat que no estaven disponibles a través d'Internet.

Finalment, agraeixo l'amabilitat amb què van atendre diverses consultes i peticions les persones següents: Albert Soler (UB), F. Xavier Vila (UB), Anna Alberni (UB), Josep Solervicens (UB), Xavier Ibáñez Puig (UB i Escola Sant Gregori), Jordi Fortuny (UB), Joan Ramon Veny-Mesquida (UdL), Neus Nogué (UB), Max Turull (UB) i els professors d'ESO i batxillerat Sebastià Pons, Josepa Feixa, Ignasi Serret, Joan Cornudella, Alba Reñé, Josep Manel Fondevila, Adolf Boldú, Emília Bellmunt i Núria Planes.

Totes aquestes experiències i coneixences han anat convergint en la redacció d'aquest manual, que confio que pugui ser útil a d'altres formadors de professorat i als futurs professors tutors.

1.1. El paper de la investigació a la secundària i el batxillerat

Investigar forma part d'una manera d'ensenyar que parteix de preguntes per trobar les respostes a través de l'exploració, l'observació i l'anàlisi. Facilitar als estudiants el procés de descoberta ha estat històricament una manera d'estimular l'aprenentatge a partir de les qualitats humanes de la curiositat, de la necessitat de donar coherència a la realitat i de sentir emoció, tal com remarquen actualment els neuròlegs de l'educació.

La investigació a la secundària té aquesta funció: fer que l'alumne es pregunti, busqui, dubti, observi, compari i resolgui; que gaudeixi, pateixi i s'emocioni amb la descoberta, i que, a través d'aquest procés, adquireixi habilitats que li seran útils no només per trobar respostes a preguntes concretes en l'àmbit de l'educació secundària i el batxillerat, sinó per formar les habilitats de reflexió crítica que li seran útils al llarg de la vida.

Investigar, en aquest sentit, és una manera d'aprendre apta per a qualsevol estadi formatiu. En aquest procés d'aprenentatge, la tasca del tutor ha de ser l'acompanyament dels estudiants en el seu procés de descoberta, i no la projecció en l'estudiant dels seus interessos propis.

1.2. El currículum del batxillerat

El currículum del batxillerat és el marc de referència normatiu del treball de recerca, i cal tenir-lo present, i revisar-ne les possibles modificacions, abans d'iniciar el procés de tutorització del treball. El currículum i altres recursos de referència es poden consultar a les pàgines següents de la Xarxa Telemàtica Educativa de Catalunya:

Currículum del batxillerat. Decret 142/2008. DOGC, núm. 5183

http://xtec.gencat.cat/web/.content/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/0089/dc2144da-fbf0-4605-848c-89dcfdb37998/treball_recerca.pdf

El currículum estableix que les habilitats investigadores, que es comencen a practicar durant la secundària, s'han de consolidar en arribar al batxillerat. La recerca és un **objectiu transversal** del batxillerat:

En el batxillerat, l'alumnat ha de consolidar la competència en recerca i saber-la aplicar en les diferents matèries del currículum. Els procediments relacionats amb la recerca, la gestió i el tractament de la informació obtinguda i l'exposició de resultats són presents, doncs, en les matèries del batxillerat i cal que s'exercitin en cadascuna (Currículum del batxillerat. Decret 142/2008. DOGC, núm. 5183).

El tutor del treball de recerca ha de tenir molt present el paper que s'atorga a la recerca en el currículum del batxillerat, els objectius que se'n defineixen i la gestió del procés. Comentarem en altres apartats, amb més detall, alguns d'aquests aspectes, que de moment podem resumir en els enunciats següents:

- La competència en recerca s'ha de treballar en totes les matèries del batxillerat, però s'avalua específicament en el treball de recerca.
- Inclou els procediments de recerca, gestió i tractament de la informació, i l'exposició de resultats.
- L'àmbit d'investigació el tria l'alumne, amb l'orientació del professor.
- Consisteix en un conjunt d'activitats estructurades, que inclouen tant activitats de laboratori o de camp com activitats de documentació bibliogràfica.
- L'objectiu no és fer aportacions científiques noves homologables a les de nivells educatius i professionals superiors, sinó aplicar un mètode lògic per a la resolució de problemes abastables.
- L'alumne ha de poder fer una aportació personal al tema que investiga.
- Les hores de dedicació al treball de recerca han de ser compatibles amb les que es dediquen a la resta d'assignatures del batxillerat.
- És un treball individual.
- Es pot fer un treball en grup si ho requereix la investigació. En aquest cas, cada alumne serà avaluat individualment.

1.3. La llengua i la literatura catalanes

Com a tutors de l'àrea de coneixement de **llengua i literatura catalanes**, som, al centre educatiu, les persones expertes en els coneixements i les habilitats propis d'aquesta àrea de coneixement. És, per tant, la nostra responsabilitat vetllar perquè els estudiants:

- coneguin, estimin, gaudeixin i es facin seu el patrimoni lingüístic i literari català;
- tinguin un domini oral i escrit de la llengua que sigui suficient i adequat en relació amb les necessitats socials, laborals o educatives amb què es trobaran quan acabin els estudis.

D'altra banda, com a professors de l'àrea de llengua, és també la nostra responsabilitat vetllar per altres **objectius compartits** amb el professorat especialista d'altres llengües i literatures, com ara:

- el foment de la lectura,
- la comprensió del fet literari,
- la formació en les habilitats comunicatives,
- la reflexió metalingüística general.

El coneixement expert de la llengua i de la literatura catalanes és la nostra aportació a aquests objectius compartits de l'àrea de llengua.

En alguns centres educatius, la tutorització d'un treball de recerca s'assigna al professor sense tenir en compte la seva àrea temàtica d'adscripció, de manera que un professor de llengua i literatura catalanes es pot trobar, per exemple, en la situació d'haver de tutoritzar un treball empíric sobre la reproducció de les tortugues. En aquests casos, l'única forma possible d'acompanyar l'estudiant és guiar-lo a través de les diverses fases del procés de recerca i recórrer a l'assessorament dels experts del centre en la matèria que correspongui (la biologia, en el cas del treball sobre la reproducció de les tortugues).

Fora d'aquestes situacions, és responsabilitat del professor de l'àrea de llengua i literatura catalanes **obrir finestres** que desvetllin la curiositat dels estudiants per la llengua i la literatura catalanes, i l'habilitat de fer-se preguntes.

Si el tutor de l'àrea té una formació experta en la llengua i la literatura, li serà molt fàcil obrir aquestes finestres; però la docència d'una assignatura moltes vegades està subjecta a circumstàncies de falta de personal o de falta de previsió en la planificació educativa per part de les institucions administratives, i no sempre s'assigna als experts en la matèria. Els tutors que no tenen aquesta

expertesa han de formar-se en els coneixements i les habilitats necessaris, i han de fer també un treball de reflexió sobre quina ha de ser la seva aportació docent tenint en compte la doble responsabilitat que hem descrit a l'inici d'aquest apartat: *a)* com a professors de l'àrea de coneixement de llengua i literatura catalanes, i *b)* com a professors de l'àrea de llengua.

Pel que fa al treball de recerca, cal tenir present el fet que l'estudiant pot escollir o bé un treball emmarcat en una **única àrea de coneixement**, o bé un treball de **caràcter interdisciplinari o transversal**. Tant en un cas com en l'altre, el professor de llengua i literatura catalanes pot ser que hagi d'assumir el rol de tutor del treball o que, simplement, adopti funcions d'assessor expert d'un treball tutoritzat per un altre professor. Sigui quin sigui el seu paper, caldrà que es pregunti, juntament amb l'alumne:

- En el cas que el treball es vulgui emmarcar en l'àmbit de l'estudi lingüístic o literari de la llengua catalana, quina recerca específica es pot fer en aquest àmbit.
- En el cas que el treball es vulgui que tingui un caràcter interdisciplinari o transversal, què es pot aportar a aquesta transversalitat des de l'àrea de coneixement de la llengua i la literatura catalanes.

ACTIVITATS

Activitat 1: Treballs de llengua i literatura catalanes

Llegiu els títols de treballs de recerca de batxillerat de la llista següent. Són treballs de llengua o de literatura catalanes que s'han presentat en diversos instituts durant els darrers anys. Observeu també la llista d'alguns dels àmbits específics de l'estudi lingüístic i literari de la llengua catalana. En quin o quins àmbits específics d'estudi podeu emmarcar cada treball?

Treballs de recerca de batxillerat

- El català, llengua d'oci en els joves
- La lògica dels errors freqüents
- Quines restriccions sintàctiques i semàntiques tenen els verbs de moviment en català?
- Toponímia de l'Olla de Núria i la capçalera del Freser

- Fonètica catalana històrica: evolució de les vocals llatines
- Anàlisi dialectològica d'uns parlars del Solsonès
- Tecnolecte futbolístic català: anàlisi dels processos de formació del lèxic futbolístic català, en l'àmbit del gol i la rematada
- Un toc femení en la literatura medieval. *Trobairitz* i beguines
- Anàlisi de la poesia d'Isabel Ortega
- De la felicitat a la frontera. Una lectura de les obres de Vicenç Pagès
- Una mirada al relat breu. Històries corrents d'Igualada
- La sang d'una guerra, la força d'una ploma
- El desenvolupament i l'adquisició del llenguatge
- Poetes maleïts catalans
- *La mort i la primavera*
- El llenguatge juvenil de *Merlí*

Àmbits específics de l'estudi lingüístic i literari de la llengua catalana

- Ortografia catalana
- Gramàtica normativa catalana
- Fonètica del català
- Fonologia del català
- Morfologia del català
- Sintaxi del català
- Lexicologia del català
- Semàntica del català
- Pragmàtica del català
- Anàlisi del discurs en llengua catalana
- Gramàtica històrica catalana
- Història de la llengua catalana
- Dialectologia catalana
- Sociolingüística catalana
- Lingüística aplicada catalana (adquisició L1 i L2, trastorns, ensenyament L1 i L2, aplicacions computacionals, gestió, dinamització, etcètera)
- Expressió escrita en llengua catalana
- Expressió oral en llengua catalana
- Literatura catalana medieval
- Literatura catalana moderna (Renaixement, Barroc i Il·lustració)
- Romanticisme català (Romanticisme i Renaixença)
- Literatura catalana del Modernisme, el Noucentisme i l'Avantguardisme

- Literatura catalana de la Guerra Civil i la postguerra
- Literatura catalana contemporània
- Literatura catalana de la postmodernitat
- Poètica dels textos literaris catalans
- Retòrica dels textos literaris catalans
- Edició i anotació de textos catalans
- Hermenèutica (interpretació de textos literaris catalans)
- Gèneres literaris catalans
- Gestió del patrimoni literari català
- Literatura infantil i juvenil en llengua catalana
- Literatura popular catalana

Activitat 2: Treballs interdisciplinaris o transversals

Llegiu els títols de treballs de recerca de batxillerat de la llista següent. Són treballs de caràcter interdisciplinari o transversal que s'han presentat en diversos instituts durant els darrers anys. Observeu també la llista de les àrees d'especialitat de l'ensenyament secundari de la borsa de treball de la Generalitat de Catalunya i la dels àmbits específics d'estudi lingüístic i literari de la llengua catalana que heu consultat en l'activitat 1. En quines àrees d'especialitat podeu emmarcar aquests treballs? Què hi podem aportar des de l'àmbit de la llengua i la literatura catalanes?

Treballs de recerca de batxillerat

- Les adaptacions literàries al cinema. Creació d'un guió a partir d'una novel·la de Mercè Rodoreda
- Mencions clàssiques a *Sandàlies d'escuma*, de Maria Àngels Anglada
- Evolució estètica dels cartells publicitaris
- Els tòpics literaris en la música de Sopa de Cabra
- Recuperació del ball parlat de Sebastiana del Castillo
- El perfil psicològic de l'assassí en la novel·la negra catalana actual
- El cos diu el que la ment sent. L'expressió gestual de les emocions
- Publicitat sexista: la figura de la dona en la publicitat
- *L'altra ciutat* de Maria Aurèlia Capmany: la meua ciutat
- La realitat del jardí de Mercè Rodoreda. Les plantes de *Jardí vora el mar*
- Les xarxes socials com a eina de predicció electoral. Les TIC com a nova forma de canvi social i polític